

SZIGETI JENŐ

Átváltozók és rejtőzködők a Bibliában.

A Biblia úgy tudja, hogy mi emberek a bűneset óta rejtőzködünk. Az Édenkertben, – amely beszélő név, és azt jelenti: “öröm, gyönyörűség” –, még ruhára sem volt szükség. A jahvista alapirat szerinti teremtéstörténet, mely a világ szociológiai felépítettsége felől nézi az embert, így beszél erről: “Még mindketten mezítelenek voltak: az ember és a felesége; de nem szégyellték magukat” (1Móz 2, 25).

Azért is különös ez a teremtéstörténetet lezáró megjegyzés, mert a jahvista naiv, szemléletes, erőteljesen rusztikus stílusában sokatmondó és kedves színfolt. A mezítelenségnek a különböző kultúrákban különböző jelentése van. A héberek szemében illetlenség, szégyen volt (2Sm 10, 4; Ez 15, 7.), kiszolgáltatottság, hiszen a ruha fejezte ki a héber társadalomban az egyén pozícióját, helyét a közösségben. Az ókori felfogás szerint a ruha viselője és a ruha szoros, kölesönös viszonyban van egymással. Az ember az, amit magán hord. Ezért koronázáskor az uralkodót, vagy papszenteléskor a jelöltet új ruhába öltöztetik. Bizonyos körülmények között az új ruhával új ént is kapott az ember (És. 61, 10) aminek meg is kell felelnie. A ruha szolgált a személyiség megkülönböztetésére (1Móz 27, 15; 37, 33.), a szociális helyzet,¹ a társadalmi rang megjelenítésére (Eszk 6, 8. Luk 15, 19–20), a vallási hovatartozást is ez jelölte (1Móz 15, 38; Mát 23, 5). Minderre az Édenben nem volt szükség.

A rejtőzködés a bűneset következménye, mint ahogyan a ruha is. Amikor Ádám és Éva mást látott jónak, mint amit Isten jónak mondott, és szakítottak a jó és gonosz tudásának fájáról, mert elhitték, hogy ez “okossá tesz”, “megnyílt mindkettőjük szeme, és észrevették,² hogy mezítelenek. Ezért fűgefaleveleket fűztek össze, és ágyékkötőket készítettek maguknak” (1Móz 3, 6–7). A ruha elrejt, azért van rá szükség, mert az ember kiesett a bűn következtében az elrejtettségéből. Az engedetlenség mezítelenné és kiszolgáltatottá tesz. Ideiglenes

¹ Az Újszövetség is szívesen használja különböző formában a ruha képét. Ezzel jelzi a keresztyény megújult 8–10) állapotát, új rangját (Jel 3: 4, 14; 22, 14). Ez fejezi ki azt a belső változást, ami a hitre jutott emberben történt (Gal 3, 22; Kol 3, 9–10; Ef 4, 14).

² A héber *vajjédō'ú* a *jda* gyök perfectum alakja (itt imperfectum formában) mely a felismerés végleges formáját jelenti. Egyszer s mindenkorra tudták, hogy mezítelenek, és ezért zavarban vannak miatta (vö. 10–11. vers).

megoldásként fügefalevélből készítettek ágyékkötőt. A végleges ruhát Isten adja: “Az Úristen pedig bőrruhát készített az embernek és a feleségének, és felöltöztette őket” (1Móz 3, 21).

A ruha takar és véd, de az arc elárulja a bűnös szándékot. Kain történetének a kulcsa nem az áldozatának a minőségében van, hanem belső indítékaiban. Isten nem fogadja el annak az áldozatát, akinek a belső embere (a héber *lbb*=’a szív és az egész belső ember’) nem tiszta. “Kain nagy haragra gerjedt, és lehorgasztotta³ a fejét” (1Móz 4, 5). Az arc a szív tükre. Álarc azért kell, mert a sötét szándékú ember arca elborul. Az ember arca mindazt tükrözheti, ami az emberben van: a jóakaratot (1Móz 33, 10), az örömet (Péld 15, 13), szégyent (Zsolt 44, 16), belső megkeményedést (Jer 5, 3), bűnt (Péld 21, 29); de tükrözhet bölcsességet (Péld 8, 1) és bátorságot is, mint az oroszán tekintete (1Krón 12, 9). Sok minden történhet az ember arcával. A félelemtől, a rémülettől elsápadhat (Jóel 2, 6), boríthatja szégyenpír (Ez 7, 18) is az ember arcát, sőt lángolhat is az ember arca (És 13, 8).

Kain elborult arcának ellentéte az Istennel közvetlen kapcsolatban lévő ember arcának ragyogása. Mózes arca, amikor a törvény két kőtáblájával lejött a Sínai-hegyről, ragyogott. A Biblia szerint “nem tudta Mózes, hogy arcának bőre sugárzó lett, amikor az Istennel beszélt. Amikor Áron és Izráel fiai meglátták, hogy sugárzik Mózes arcának a bőre, féltek közel menni hozzá”(2Móz 34, 29–30). Ebből a történetből évszázadokon át használt toposz lett. Közismert gondolat lett, hogy az az ember, aki Isten közelségében járt, az Isten világosságát ragyogja tovább. Az evangéliumok szerint Jézus a Megdicsőülés hegyén, a tanítványok szeme láttára elváltozott, “arca olyan lett, mint a nap, ruhája pedig fehérén ragyogott, mint a fény.” Mát 17, 2). De István vértanú arca is olyan volt, mint egy angyalé (Apcsel 6, 15). Az angyal-arc pedig, az apokaliptikus irodalom szerint, olyan, mint a nap (Jel 10, 1), vagy mint a villámlás (Dán 10, 6).⁴ Ennek a nevezetes jelenetnek köszönheti Mózes, hogy a művészek a 12. századtól a homlokán látható két szarvval, mint attribútummal ábrázolják (Michelangelo). Ennek az az oka, hogy a *krrn* héber szótó fénysugárzást és szarvat egyaránt jelent. Latinban is közel áll a két szó alakja egymáshoz. A Vulgata a héber szöveget így fordította: “arcán fény-szarvak nőttek”.⁵

³ Héberül: *vajjipólú pánájv*=’arca elborult, lehorgasztotta az arcát, leesett az arca’. Az ugyanebből a gyökből képzett *nefel* ’torzszülött’-et jelent. Ha szó szerint fordítjuk a mondatot: “akkor égni kezdett Káinban és leesett az arca”

⁴ Pál 2Kor 3, 12–18-ban azt a merész gondolatot fogalmazza meg, hogy minden igaz keresztény Mózeshez hasonlóan, Isten képmásává válik Krisztus által: 2Kor 4, 6.

⁵ Seibert, Jutta, 1986: 234–236. – A latin szarv=*cornuta*, a fény=*clarus*. Mózes szarv-motívuma a **Papok sorsalma** című, 1310-ból való és a vágánköltészet körébe utalható versében is megjelenik. A szöveget a Steyrben (Felső-Ausztria) található Lamberg-kastély könyvtárában őrzött kézirat tartalmazza. Az említett versszak így szól Geréb László fordításában: “Aklokban juh nincsen biztonsággal, / áldozatnak viszik ravaszsággal, / Mojzesnek ábrázatjával / szarvak vannak s mindent lát által / szeme ugyan jó, sugara megártott.” Geréb (1950: 42–43).

Az arc eltakarása lehetett a tisztelet jele. Amikor Mózesnek az égő csipkebokorban megjelenik Isten és bemutatkozik: “Én vagyok atyádnak Istene, Ábrahám Istene és Jákób Istene” Mózes “elrejtette arcát, mert félt rátekinteni az Istenre” (2Móz 3, 6). Fenn a Sínai hegyen, ahol Isten megmutatta dicsőségét, Mózes egy szikla hasadékba állította az Úr, és kezével betakarta, míg elvonult, és csak hátulról láthatta. Ezt Isten így indokolta: “mert orcámat senki sem láthatja meg” (2Móz 33, 23). Ézsaiás próféta kétségbeesik, mert látta Jahvét “magasra emelt trónon ülve. Palástja betöltötte a templomot. Szeráfok állottak mellette, hat-hat szárnya volt mindenkinek: kettővel arcát takarta el, kettővel lábát fedte be, kettővel pedig repült. Így kiáltott egyik a másiknak: Szent, szent, szent a Seregek Ura, dicsősége⁶ betölti az egész földet! A hangos kiáltástól megremegtek a küszöbök eresztékei, és a templom megtelt füsttel” (És 6, 1–4).

Ez Ézsaiás elhívó látomásának teofániája, amit Uzzijá halála évében, valamikor Kr.e. 740 és 735 között látott. Királyként látta Istent magas trónon. Annyira hatalmas volt, hogy a palástja betöltötte a templom csarnokát. Földrengés, mennydörgés kíséri megjelenését és a füst, Isten dicsősége felhőjére emlékeztet (2Móz 19, 16–19. 20, 18; Zsolt 18, 8–14, 29). Míg az Isten trónja előtt hódoló angyalok befedik arcukat, a csodálkozó Ézsaiás erről megfélekedzik, és ezért a látomás elmúltával így kiált fel: “Jaj nekem! Elvesztem, mert tisztátalan ajkú vagyok, és tisztátalan ajkú nép között lakom. Hiszen a Királyt, a Seregek Urát látták szemeim!” (És 6, 5). A földi király előtt is eltakarta az engedelmes alattvaló az arcát, nehogy Isten előtt.

Az üdvözültek átváltozása szükséges ahhoz, hogy Isten dicsősége elviselhető legyen az ember számára. Ez lesz az üdvösség állapota. Pál így írt erről: “titkot mondom nektek: nem fogunk ugyan mindnyájan elhunyni, de mindnyájan el fogunk változni. Hirtelen, egy szempillantás alatt, az utolsó harsonaszóra: mert meg fog szólalni a harsona, és a halottak feltámadnak romolhatatlanságban, mi pedig elváltozunk. Mert e romlandó testnek romolhatatlanságba kell öltöznie, és e halandónak halhatatlanságba” (1Kor 15, 51–53). Addig viszont Isten elé csak befedett arccal járulhat a bűnös ember.

Nemcsak a bűn rejtőzködik. Sokszor a földi életben is szükség van a rejtőzkedésre annak érdekében, hogy Isten törvényes jogrendje, bibliai héber szóval a *mispát*, helyreálljon. Különös módon mutatja ezt három bibliai rejtőzködés-történet is az Ószövetségből. Mindhárom éles drámai szituációban jelenik meg, és ezért nem véletlenül ihlette meg mind a három a művészeket, írókat. Ha a rejtőzködésnek ezt a mélyebb, szimbolikus tartalmát nem

⁶ A héber *kábód*=’dicsőség’ szó alapjelentése ’súlyosnak lenni’. Egy vagy több személy fontosságát, hírességét jelöli a hatalom, a gazdagság vagy a befolyás alapján.

értjük, a történeteket is **nehezen érthetjük meg**, hiszen bennük az ókori héber ember logikája tükröződik.

Az első történet az, ahogyan Jákob, a másodszülött, bátyja elől megszerzi az elsőszülöttségi áldást. Ennek a nevezetes, folklorizálódott formában ránk maradt történetnek igazi mondanivalóját csak az összefüggések figyelembevételével lehet megérteni. Születéstörténetük a jahvista alapírat elohista kiegészítésében maradt ránk, mely sok régi szokást, folklórelemet örökített ránk. Az ábrahámi ígéretet továbbvivő Izsák “könyörgött az Úrnak feleségéért, mivel meddő volt” (1Móz 25, 21). Az Úr, aki meg akarta tartani Ábrahámnak tett ígéretét, engedett a könyörgésnek. Így az elsőszülött nem csupán a családban viselt megkülönböztetett rangot, hanem az ígéret hordozója, továbbplántálója is volt. Isten Izsák könyörgésére dupla-áldással felelt, ikreket adott Rebekának. De a testvérháború baljós előjelei már Rebeka terhessége alatt megmutatkoztak. “A fiuk tusakodtak a méhében. Akkor ezt mondta Rebeka: Ha így van, minek is élek? Elment azért, hogy megkérdezze az Urat. Az Úr pedig ezt mondta neki: Két nép van méhedben, két nemzet válik ki belsődből: az egyik nemzet erősebb lesz a másiknál, de a nagyobbik szolgál a kisebbnek” (1Móz 25, 22–23).

Az ikerpár a születés körülményeihez képest kap nevet. “Kijött az első: vöröses volt, és mindenütt szőrös, mint a daróc. Ezért Ézsauak⁷ nevezték el. Azután kijött testvére, kezével Ézsau sarkába⁸ kapaszkodva. Ezért őt Jákóbnak nevezték el” (1Móz. 25, 25–26). Felnövekedve Ézsau “a vadászathoz értő, szabadon élő ember lett. Jákob ellenben szelíd sátorlakó”. Eszerint az ígéretet kapó atyák életformáját Jákob követte, ő élt belterjesebb életformát, ami az ábrahámi ígéretnek – “általad nyer áldást a föld minden nemzetsége” (1Móz 12, 3b) – jobban megfelelt.

Hamar kiderül, hogy Ézsau nem sokra becsüli az elsőszülöttséget. Egy novellisztikus bájú történet igazolja ezt. “Egyszer Jákob főzeléket főzött, amikor Ézsau fáradtan jött meg a mezőről. Ézsau azt mondta Jákobnak: Hadd egyem ebből a vörös ételből, mert fáradt vagyok! Ezért nevezték el őt Edómnak. De Jákob azt felelte: Add nekem érte azonnal az elsőszülöttségi jogodat! Ézsau ezt mondta: Én úgylis folyton halálos veszélyben vagyok, mire való nekem az elsőszülöttségi jog? Jákob azt felelte: Akkor esküdj meg nekem azonnal! Ézsau megesküdött neki, így adta elsőszülöttségi jogát Jákóbnak. Jákob meg adott Ézsauinak kenyeret és lencsefőzeléket. És ő evett, ivott, azután fölkelt és elment. Ennyire semmibe vette

⁷ Ézsau külsejének leírása utalásokat tartalmaz Edom-ra, ami vöröset jelent; v.ö. 1Móz 25, 30, és Széirre, ahol Ézsau letelepedett: 1Móz 32, 4. 36, 8–9 (ez héberül úgy hangzik, mint a “szőr”). Ezért jellemezte így a születendő csecsemőt a szöveg: “szőrös, mint a daróc” (szó szerint: “egészen olyan, mint egy szőrökabát”).

⁸ A sarok héberül *'ákéb*. A szó a *'kb* gyökből származik, aminek igei jelentése: 'becsapni, megcsalni.' Vö. 1Móz 27, 36. Más magyarázat szerint a név sokkal jámborabb jelentést hordozott, valószínűleg a szülők szándéka szerint ez lehetett a jelentése: 'Isten óvjon meg'.

Ézsau az elsőszülöttségi jogot” (1Móz 25, 29–34). Ez a nemzetközileg ismert szólás – “egy tál lencséért eladja” – eredete. A héber szövegben Ézsau féktelen szenvedélye hangsúlyosabb, mint a fordításban. Így lehetne fordítani: “Hadd faljak (nyeljek) abból a vörösből, abból a vörösből ott” (30. vers), majd később így folytatja siránkozását: “Jaj, meghalok az éhségtől, mit érdekel az elsőszülöttség!” (32. vers). A lencsét Palesztinában ősidők óta természetették, ették pirítva, pörköelve is (2Sám 17, 28), de más lisztféleséggel keverve kenyeret is sütöttek belőle (Ez 4, 9). De Ézsau nem sokat törődik, azzal hogy mi is az étel – mi azt mondanánk, hogy “nem lát az éhségtől”, – ezért csak a vörös-barna színéről nevezi az ételt.

A történetből világos, hogy Ézsau méltatlannak bizonyult a kiválasztottságra, az elsőszülöttségi jogra, ami azzal jár, hogy neki kell továbbvinnie Isten egész világra kiterjedő ígérteit. A ravasz, – nevéhez méltóan gáncsoló, cselező – ikertestvér így hát olyan eszközzel él, amit Ézsau méltán alattomos csalásnak bélyegezhetett (1Móz 27, 36). Ez a Palesztina bronzkorában történt esemény nagyon is emberi. Úgy tűnik, hogy az Izmael-esethez hasonlóan, amikor Ábrahám “be akart segíteni” Istennek, hogy az ígértel teljesedjen (1Móz 16, 1–15), Jákob is a maga erejéből akarja érvényre juttatni az ígérteit. De ehhez meg kell szerezni az elsőszülöttségi áldást is Izsáktól, aki “Ézsaut szerette, mert ízlett neki a vad”(1Móz 25, 28.). Jákobnak ehhez csalni kell, **rejtőzködni. Félre kell vezetnie áldást osztó atyját.** A csalás – bűn, aminek következménye van, **mégpedig rendszerint** az, hogy azt a bűnt, amit mások ellen elkövetünk, ellenünk is elkövetik; vagyis: ha csaló vagyok, megcsalnak. Ez Jákob további életsorsának is meghatározója lett. De nézzük a rejtőzést.

Halála előtt Izsák még tovább akarja adni azt az áldást, ami Ábrahámot útnak indította, és családját a jövőben olyan néppé formálja, aki a világ áldására él (vö. 1Móz 12, 2–3; 26, 24). Mivel az ókori emberek az áldáson az életadó és életfenntartó erő átadását értették, és ezt szoros összefüggésben látták a megáldó életerejével, lelkével, fontos **a lélek** előzetes megerősítése. Erre szolgál esetünkben az, hogy Izsák kedvenc ételével akar megerősödni, és ez valami finom vadból készült étel. Ezért kéri a halálra készülő pátriárka: “készíts nekem jó falatokat, ahogyan én szeretem, és hozd be nekem, hogy egyem, és megáldjalak, mielőtt meghalok”(1Móz 27, 4). Jákob, Rebeka, a mama kedvenc fia. Rebeka rejtőzve hallgatózik, és ő találja ki a tervet: “Most azért, fiam, hallgass a szavamra, amit én parancsolok neked. Menj el a nyájhoz, és hozz onnan két kecskegidát a javából, hadd készítssek abból apádnak jó falatokat, ahogyan ő szereti. Azután vidd be apádnak, hogy egyék, és téged áldjon meg, mielőtt meghal!” (1Móz 27, 8–10). Jákob kockázatosnak tartja édesanyja tervét. Bár tudja, hogy apja már rosszul lát, mégis így szabódik: “Igen, de Ézsau bátyám szőrös ember, én pedig sima bőrű vagyok. Hátha megtapogat az apám, és akkor azt hiszi, hogy csúfot üzök belőle, és így

átkot szerzek magamnak, nem áldást.” (11–12). Jákob – Rebeka felelősségére – rááll a tervre, hozza a kecskegidát, anyja pedig úgy készítette el az ételt, ahogyan Izsák a vadat szerette. Ez az ízlelés álcázása volt. “Akkor fogta Rebeka nagyobbik fiának, Ézsauak a legszebb ruháját, amely nála volt otthon, és felöltöztette Jákobot, a kisebbik fiát.” (15). Ez volt a megtévesztő jelmez. De még további megtévesztő eszközökre volt szükség. “A kecskegidák bőrével pedig beborította a kezét és a sima nyakát” (16). Így, elrejtőzve lépett be Jákob Izsákhöz az ínycsiklandozó “ál”-vadhússal, álruhában, “ál”-szőrösen, bizonyára hangját is torzítva.

Drámai párbeszéd következik. A gyanakvó Izsák megkérdezi: “Ki vagy te, fiam?” Jákobnak hazudni kell. “Én vagyok Ézsau, az elsőszülötted. Úgy cselekedtem, ahogyan mondtad nekem. Kelj hát fel, ülj fel, és egyél a vadpecsenyéből, azután áldj meg engem!” (19) De Izsák tovább gyanakszik, túl hamar teljesedett kívánsága. Ezért gyanakodva kérdezi: “Hol találtál vadat ilyen hamar, fiam?” (20). A megszorult Jákob kénytelen Istennel takarózni, hogy csalása hihetőnek tűnjék. Ezt válaszolja: “Mert Istened, az Úr⁹ elém hozta”. A még mindig gyanakodó Izsák magához hívja fiát és megtapogatja, de a kecskeszőr borítás jó szolgálatot tett. Izsák elbizonytalanodott “A hang Jákob hangja, de a kéz Ézsau keze” – mondta. “Nem ismerte meg őt” – tudósít az ige – “mivel szőrös volt a keze, mint bátyjának” (22–23). A rejtőzködés első sikere ez volt. A biztonság kedvéért még egyszer Jákobra kérdezett Izsák: ”Te vagy az, fiam, Ézsau?”. Ez a kérdés már egy kicsit több bizalmat árul el, mint az első kérdés: “Ki vagy te, fiam?” Jákob újra hazudik: “Én vagyok”. Ezután kóstolja meg a pompás “vadpecsenyét” Izsák. “Odavitte neki, és evett. Bort is vitt neki, és ivott” (25). A döntő érvet az öreg vak embernek szaglása adta: “Akkor ezt mondta neki az apja, Izsák: Gyere közelebb, és csókolj meg fiam! Odament és megcsókolta őt. Amikor megérezte ruhájának illatát, megáldotta őt, és ezt mondta: Lám, fiam illata olyan, mint a mező illata, amelyet megáldott az Úr” (26–27). Ézsau az igazi vaddal – későn jött. Az áldást nem lehetett visszavonni. Az apa tekintélye még fékezi a közvetlen viszályt, de Jákobnak menekülnie kell. Száműzetésében apósa csalja meg, mert a csalót megcsalják. Isten ígérete tovább öröklődött, a születésekor adott prófétai ígéret (25, 23) teljesedett, de a csalásnak, a rejtőzködéssel elkövetett csalásnak a következményét hordozni kell, mert az Ószövetség szerint a bűnhöz hozzátartozik a büntetés is.

A második történet Júda és Támár esete (1Móz 37, 1–30), ami az egybefüggő József történetbe ékelődve maradt ránk. Csak lazán kapcsolódik az előzményekhez (37, 26–27). Az elbeszélés nemzetségtörténeti jellegű és első olvasásra nem tűnik valami épületes történetnek.

⁹ Az eredeti szövegben a tetragrammaton *JHVH* – Istennek az ószövetségi ember számára kimondhatatlanul szent neve van, amit az ószövetségi hagyomány Isten tulajdonnévének tart.

Régi történet lehet, hiszen az izraelieknek és a kanaániaknak a házassági kapcsolatait nem helyteleníti, ellentétben a későbbiekkel (5Móz 7, 3). A történet szerint Júda egy kanaáni nőt vett feleségül, akitől három fia született. Elsőszülöttét, akit Érnek hívtak,¹⁰ megházasította, az asszonynak Támár volt a neve.¹¹ Ér hamarosan meghalt, mivel az ősi elbeszélés szerint “az Úr gonosznak tartotta, ezért megölte őt az Úr” (1Móz 38, 7). Ezután következik a történetnek a kulcsmozzanata. Régi szokás volt, hogy a gyermektelenül elhalt fiút testvérének kell helyesíteni. Ez volt a *levirátus* vagy a sógorházasság, amit az ókorban több népnél – többek között az asszíroknál, a perzsáknál, de a hinduknál is gyakoroltak. Formája és indoka viszont nem mindenütt volt azonos. Néha az ősök kultuszával indokolták, máshol pedig csak egyszerű gazdasági oka volt ennek a különös házassági formának: a megvásárolt, megszerzett fiatal asszonyt, aki komoly gazdasági hasznot hozott új családjának, nem akarták elveszíteni. A régiek úgy tartották: utódaikban élnek tovább, és öreg korukra ők lesznek támaszaik. Így ha utód nélkül halt meg valaki, az a legnagyobb reménytelenség volt (vö. 13, 1–3). Ezért Júda ezt parancsolta másodszülött fiának, Ónának: “Menj be bátyád feleségéhez, vedd el őt, mint a sógora, és támassz utódot a bátyádnak” (38, 8). Ónán fellázadt a parancs ellen, mivel a szöveg szerint “tudta, hogy az utód nem az övé lesz. Ezért amikor bement a bátyja feleségéhez, a földre vesztegette a magot, hogy ne támasszon utódot a bátyjának” (9).¹² Így Ónán a törvényes jogrend ellen lázadt fel, amit Isten sem hagy büntetés nélkül. “Az Úr rosszalotta, amit tett, ezért őt is megölte” (10). Támár így továbbra is férj és gyermek nélkül maradt. Júda így vigasztalta: “Maradj özvegyen apád házában, míg felnő a fiam, Sela” (11). De Júda nem volt egyenes, mert a szöveg szerint “így gondolkodott: Ne haljon meg ő is, mint a bátyjai!”

Hosszabb idő múlva, amikor Júda megözvegyült, Támár, – hogy a törvényes jogrendet helyreállítsa –, cselhez folyamodott. Júda egyszer “elment barátjával, az adullámi Hírával Timnába, ahol a juhokat nyírták.”¹³ A juhnyírás jeles ünnep volt nagy vigalommal, ünnepi lakomával (1 Sám 25, 36). Támár ezért elhatározta, hogy az ünnepi forgatag leple alatt csapdát állít apósának, rejtőzködik, és csellel a levirátus teljesítésére ráveszi. “Ekkor levetette magáról az özvegyi ruháját, elfátyolozta és elváltoztatta magát. Azután odaült Énáim¹⁴ kapujába, hiszen erre vezetett az út Timnába. Úgy viselkedett, mint egy útszéli nő, vagy – a

¹⁰ A név jelentése: ’vigyázó’. Lásd még 1Móz. 46.

¹¹ A név jelentése: ’pálma’.

¹² Onániának, helytelenül, az önkielégítést (*ipszáció*) szokták nevezni. Itt nem önkielégítésről, hanem megszakított közösülésről (*coitus interruptus*) van szó.

¹³ Adullám ősi kanaáni városkirályság a júdeai hegyvidéktől délnyugatra elterülő dombvidéken. A név ’lezárt hely’-et, ’pihenőhely’-et jelent. Betlehemtől DNy-ra, mintegy 20 km-re fekszik. Timna a közelében, mintegy 7 km-e északra fekvő város (Jós 15,57).

¹⁴ Énáim a Júdeai síkságon, a Séfélá alföldön fekvő város.

21. vers szerint –, mint egy *qedésa*, a kanaáni szentélyek szolgálatára álló “szent” prostituált, akinek a kanaáni termékenységi vallásokban fontos szerepe volt. A fátyol volt az utcalányok ismertető jegye (Hós 2, 4), akik kifestették arcukat, különösen a szemüket (Jer 4, 30; Ez 23, 40) és kiültek az útszélre (Jer 3, 2; Ez 16, 25).¹⁵

Júda besétált a csapdába. “Csatlakozott hozzá az úton, és ezt mondta: Hadd menjek be hozzád! Mert nem tudta, hogy a menyé az. De ő azt kérdezte: Mit adsz nekem, ha bejössz hozzám? Ő így felelt: Küldök neked a nyájamból egy kecskegödölyét. De Támár ezt mondta: Adj zálogot, amíg megküldöd! Júda megkérdezte: Mit adjak neked zálogba? Az ezt felelte: Pecsétnyomódat zsinórostul, meg azt a botot, ami a kezében van. Odaadta azért neki, azután bement hozzá: az asszony pedig teherbe esett tőle. Majd fölkelt Támár és elment. Azután levetette fátylát, és felöltötte özvegyi ruháját” (16–19).

Amikor Támár látja, hogy Júda legfiatalabb fiát is megtagadja tőle, és továbbra is özvegyként kell élnie egyre reménytelenebb életét, maga próbál érvényt szerezni a törvényes jogrendnek. Kockázatos utat választ. Nem a maga gyermekéhez való jogára hivatkozik, hanem a becsületét és az életét kockáztatva próbál érvényt szerezni annak, ami elhunyt férje jogán jár neki. Ez némileg hasonló eset, mint a Rúté. A történet szemléletes része az alku. Támár zálogul¹⁶ azt kéri, amit Júda, mint tekintélyes ember, a maga méltósága jeleként mindig magával hordott: a pecsétnyomóját, mely zsinóron a nyakában lógott,¹⁷ és a botját, ami az ókori ember legfontosabb személyi azonosító jele volt.

A bonyodalom csak ezután kezdődik. Támár hazamegy és éli tovább az özvegyek eseménytelen életét, Júda pedig “megküldte a kecskegödölyét adullámi barátjával, hogy az visszavegye a zálogot az asszonytól, de nem találta meg. Akkor megkérdezte annak a helynek a lakóit: Hol van az a parázna nő, aki Énaimnál az útfélen volt? Azok azt felelték: Nem volt erre parázna nő” (20–21). A gödölye megmaradt, a további nyomozódás árthatott volna Júda jó hírének, ezért inkább lemondott az értékes zálogról. Három hónap múlva kiderült Támár

¹⁵ Astour (1966); Mathewson (1989).

¹⁶ A zálogról: 2Móz 22, 25; 5Móz 24, 6, 10–13.

¹⁷ A pecsétnek az ókorban két formája volt ismeretes: a ma már nem használatos henger alakú, amit zsinóron a nyakukba viseltek az emberek: Hallo (1985). Ilyenről van itt szó. De használták a mai, hengeres-ovális, gyűrűbe foglalt pecsétet is, aminek Egyiptomban szkarabeusz formája volt: Tufnell (1985). Anyaga drágakő vagy féldrágakő, ritkábban fém. Vésete kép, írás, jelenet vagy ezeknek kombinációja. (1Móz 41, 42; 2Móz 28, 11; 21, 36; 39, 6, 14, 30; Jób 38, 14).

¹⁸ Bright (1977: 186–189).

¹⁹ Az itt használt kabir *izzim* értelme vitatott. Van, aki arab források alapján kecskeszőr hálónak tartja; valami szűnyogháló-szerű dolog lehetett: Szigeti (1999: 24–26).

terhessége. A családfőnek, Júdának kell sorsáról döntenie. A büntetés a korabeli jogszokásnak megfelelően a megégetés, ami a pap leányának paráználkodásáért járt (3Móz 21, 9). Most következett a drámai fordulat: “Már vitték is kifelé, amikor megüzente apósának: Attól a férfitől lettem terhes, akinek a holmija ez. Nézd meg jól, kié ez a pecsétnyomó, zsinór és bot?” (25). Az asszony fölött Júda könnyen tört volna pálcát, csak amikor a zálogtárgyakat meglátta, akkor szégyellte el magát. Amikor Júda a becses zálogtárgyakat meglátta, ezt mondta: “Igaza van velem szemben, mert nem adtam őt a fiamhoz Sélához” (25).

A cél nem szentesíti az eszközt és a velem szemben elkövetett jogtalanság sem hatalmaz fel arra, hogy jogtalanságot kövessek el. De itt most másról, többről van szó. Amikor Júda kimondja: “igazam van velem szemben”, azt ismeri el, hogy Támár vele szemben azt a jogot gyakorolta, amelyet ő megtagadott tőle. Ezért ismét befogadta Támárt a családjába, bár a Biblia azt is feljegyezi, hogy “nem hált vele többé” (26). A történet morális igazsága ebben fogalmazódott meg. A törvényes jogrend szerint megillette volna, hogy a harmadik fiút hozzáadják, ezért felmentették a paráznaság vádja alól, mert a csel, a rejtőzködés az eredeti jogrend helyreállítását szolgálta, ugyanúgy, ahogyan Jákob csalása.

A harmadik eset Dávid életéből való. A rejtőzés itt életet ment, bár a királyt csalja meg. Saul az utolsó próféta-bíra, Sámuel kente fel “az Úr öröksége fejedelmévé”. A felkenetés szertartása kiemelte őt az emberi környezetből és elidegeníthetetlen méltóságot adott neki (2, 10. 35). Saul így különös kapcsolatba kerül Istennel. Ő ettől kezdve az Úr felkentje, akire nem lehet kezét emelni (1Sám 24, 7, 11; 26, 9; 2Sám 1, 14, 16). Ő Isten jogrendjének őrzője. Ez viszont nem jelenti azt, hogy Istentől független a hatalma. Urának kell engedelmessé válnia és parancsait teljes szívvvel követnie kell. Mivel Saul erre nem volt kész, Isten új felkentet küldött, Dávidot (1Sám 16, 1–13). Az Úr lelke Dávidra száll és elhagyja Saul, akit e helyett egy rossz szellem ural. Dávid mint lantjátékos, rejtőzködve, alázatos szolgaként kerül a királyi udvarba (1Sám 16, 17–21). A Góliáttal való küzdelme népszerűvé teszi a nép előtt (18, 6–7). Az asszonyok győzelmi ujjongása az ősi szokások szerint kifejezi a nép hangulatát (2Móz 15, 20; Bír 11, 34). A vazallus túlnőtte urát. Ez viszont kiváltja Saul féltékenységét, aki egyre drasztikusabb eszközökkel akar megszabadulni Dávidtól. Az öregedő, búskomor Saul és az ifjú, sikeres Dávid között az összeütközés elkerülhetetlen.¹⁸

Amikor Saulon erőt vett a depresszió “és révületbe esett”, “Dávid [...] a lantot pengette, ahogyan mindennap szokta. Saul kezében lándzsa volt. Saul feléje dobta a lándzsát,

mert azt gondolta, hogy a falhoz szegezi Dávidot. De Dávid két ízben is kitért előle” (1Sám 18, 10–11). Saul ott és akkor támad Dávidra, ahol, és amikor Dávid segíteni akar. Ezzel elindul egy különös párviadal. “Félni kezdett Saul Dávidtól, mert vele volt az Úr, Saultól pedig eltávozott” (12). Saul kezében volt a lándzsa, mégis ő félt, de Dávid nem dobta vissza a lándzsát. Nem Dávid, Saul szeretett volna szabadulni, de Dávid nem lázadt, csak rejtőzködött. Saul, mint király minden közvetett és közvetlen eszközt kihasznál ellene. Ezredessé tette Dávidot és a legveszélyesebb ellenfelek ellen küldte, “mert így gondolkozott Saul: ne én pusztítsam el, hanem a filiszteusok” (17). Neki ígéri lányát, majd azzal szégyeníti meg, hogy máshoz adja. Dávid mégis bekerül a királyi családba, Míka révén, de itt is csapdát állít neki a király (1Sám 18, 20–27). Dávidot azonban Isten itt is megsegíti, nem pusztul el. Saul minden ártó szándéka sikerré válik Dávid életében. Nyílt titok lesz a királyi udvarban, hogy Saul Dávid életére tör. Jonatán, a trónörökös, aki szövetséget kötött Dáviddal, “riválisával”, megpróbál közvetíteni (18, 1–5; 19, 1–7), de Saul ismét lándzsát hajít Dávid felé, aki “félrehajol Saul elől, és a lándzsa a falba fűrődött” (19, 10). Dávid menekülni kezd, rejtőzködni, mert ő – a fenti két példától eltérően – nem akar Isten helyett cselekedni. Nem ő akarja helyreállítani Isten törvényes jogrendjét, hanem ezt Istenre hagyja. A rejtőzködés lehetőségét ő ellenkező előjellel használja.

Közben Saul elhatározza, hogy leszámol ellenfelével. “Ekkor követeket küldött Saul Dávid házához, hogy tartsák szemmel, és öljék meg reggelre. De a felesége, Míkal megmondta Dávidnak: Ha nem tudod megmenteni életedet, ma éjjel meg kell halnod. És leeresztette Míkal Dávidot az ablakon át. Ő pedig futásnak eredt és elmenekült” (19, 11–12). Aki a filiszteusokat megfutamította, annak most futnia kell. **Ezzel elindul Dávid rejtőzködéseinek sora.** Az első rögtön a menekülés után kezdődik: “fogta Míkal a házi bálványt, betette az ágyba, kecskeszőr-párnát¹⁹ tett a feje alá, és betakarta a ruhájával” (13). Amikor jöttek az orvgyilkosok, az asszony azt mondta, hogy Dávid beteg. Amikor a király ágyastól maga elé kérte Dávidot, kiderült, hogy az ágyban – a házi bálvány van. Ilyen szobrok a régi időben Izraelben is voltak (1Móz 31, 19; Hós 3, 4); isten-szobrok voltak, amelyeknek jó szellemként kellett oltalmazniuk a házat. De a bálványoknak ez a tiszteletlen felhasználása is mutatja, hogy ezek a szoboristenek tehetetlenek. Dávid egyre sikeresebben rejtőzik. Isten cselekvésére vár, és végül kiderül, hogy az önkontrollját veszített királynak ő az utolsó barátja.

Ezek a rejtőzködés-történetek a Biblia nagy drámái közé tartoznak. Bennük nem az öncélú csel, a láthatatlanná válás törekvése húzódik meg, hanem valami más, magasabb

rendű szándék. A rejtőzködés, az átváltozás mögött ott húzódik a törvényes jogrend helyreállításának igénye. Dávid rejtőzik, menekül, mert Istenre vár, Jákob maga akarja Isten igazát kiharcolni, Támár pedig élete kockáztatásával akarja a törvényes jogrendet helyreállítani. A példákat lehetne szaporítani, hiszen Jézus és az üdvözülendők rejtőzése, átváltozása az Újszövetség egyik nagy témája. De ez már egy másik tanulmány tárgya.

Bibliográfia

- ASTOUR, V. R. 1966: Tamar the Hierodule. *Journal of Biblical Literature* 85: 192–193.
A Szentírás magyarázata, 1968: Jubileumi Kommentár. Budapest: Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- BARTHA Tibor (szerk.) 1993: *Keresztyén bibliai lexikon* 1–2. Budapest: Kálvin János Kiadó.
Biblia 1996: *Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése.* (Magyarázó jegyzetekkel). Budapest: A Magyar Bibliatársulat.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia* 1984: Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer (eds.) 1982: *Theological Dictionary of the Old Testament*. Grand Rapids MI.
- BRIGHT, John 1977: *Izrael története.* (Ford: Domján János). Budapest: Református Zsinati Iroda. [A History of Israel]
- CASSUTO, U. 1973–75: The Story of Tamar and Judah. In *Biblical and Oriental Studies 1–2*. Jerusalem: Magnes, 1: 29–40.
- COATS, C. W. 1972: Widow's Rights: A Crux in the Structure of Gen. 38. *Catholic Biblical Quarterly* 34: 463–.
- CZEGLÉDY Sándor – HAMAR István – KÁLLAY Kálmán 1931: *Bibliai lexikon*. Budapest: Sylvester.
- DAUBE, D. 1947: *Studies in Biblical Law*. Cambridge: Cambridge University.
- DAVIES, E. W. 1981: Inheritance rights and the Hebrew levirate marriage. I. *Vetus Testamentum* 31: 138–144, 257–268.
- DRIVER, G. R. 1935: *The Assyrian Laws* Oxford: Clarendon.
- De PURY, Albert – RÖMER Thomas (1994): *A pentateuchos kutatás rövid története*. Budapest.
- De VAUX, R. 1960: *Das Alte Testament und seine Lebensordnungen*. Freiburg – Basel – Wien.
- GERÉB László (é.n): *A magyar középkor költészete*. Budapest: Franklin Könyvkiadó NV.
- HAAG, Herbert (Hrsg.) 1969: *Bibel-Lexikon*. Leipzig: St.Benno-Verlag.
- HALLO, W. W. 1985: As the Seal upon Thy Heart. *Bible Review* 1/1: 20–27.
- HAMILTON, Victor P. (1995): *The Book of Genesis Chapters 18–50*. (The New International Commentary on the Old Testament). Grand Rapids, MI. W.B. Eerdmans.
- KOEHLER, L. – BAUMGARTNER, W. 1958: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. Leiden, E. J. Brill.

- LEGGETT, D. A. 1974: *The Levirate and Goel Institutions in the Old Testament*. Cherry Hill, NY: Mack.
- LEON-DUFOUR, X. (szerk.) 1979: *Biblikus teológiai szótár*. Róma [2. kiad.]
- LISOWSKY, G. 1993: *Konkordanz zum Hebraeischen Alten Testament*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Magyarázatos Károli Biblia* 2001: Az új nemzetközi bibliafordítás (The NIV Study Bible 1985 by The Zondervan Corporation) magyarázataival és mellékleteivel. Budapest: Veritas.
- MATHEWSON, S. D. 1989: An Exegetical Study of Genesis 38. *Bibliotheca Sacra* 146: 378–388.
- POLLÁK Kaim 1881: *Héber-magyar teljes szótár*. Budapest.
- ROBINSON, I 1977: “bepetah ’enayim” in Genesis 38:14. *Journal of Bible and Religion* 96: 569–572.
- SIEBERT, Jutta 1986: *A keresztény művészet lexikona*. Budapest: Corvina.
- SZIGETI, Jenő 2004: Áldás és átok az Ószövetségben. In Pócs Éva (szerk): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. /Tanulmányok a transzcendensről IV./* Budapest: Balassi Kiadó, 24-29.
- SZIGETI, Jenő 1999: Páncéling a teráfon. In Szigeti Jenő: *Letűnt korok, régi titkok*. Budapest: Esély Mozaik Kiadó 24–26.
- TUFNELL, O. 1962: Seals and Scarabs. In Buttrich, G.A. (ed.): *The Interpreter’s Dictionary of the Bible* 1–4. Nashville: Abingdon, 4: 254–259.
- WESTBROOK, R. 1990: Adultery in Ancient Near Eastern Law. In: *Revue Biblique* 97: 542–580.